

Dnr Ju2026/00322
Justitiedepartementet

YTTRANDE ÖVER STRAFFANSVAR FÖR DELTAGANDE I OCH SAMRÖRE MED KRIMINELLA SAMMANSLUTNINGAR (SOU 2026:13)

SAMMANFATTNING

Civil Rights Defenders har granskat utredningens förslag och bakomliggande resonemang utifrån Sveriges internationella åtaganden att respektera och garantera mänskliga fri- och rättigheter.

- Civil Rights Defenders avstyrker förslaget om ett särskilt straffansvar för deltagande i och samröre med en kriminell sammanslutning i dess helhet.

Mot bakgrund av det otydliga tillämpningsområdet för deltagande- och samröresbrotten och den vida definitionen av en kriminell sammanslutning anser Civil Rights Defenders att förslaget innebär betydande rättssäkerhetsrisker. Lagförslaget kan inte anses uppfylla de krav på nödvändighet, proportionalitet och rättssäkerhet som följer av Sveriges grundlag och Europakonventionen och riskerar därmed att leda till oproportionerliga inskränkningar i föreningsfriheten.

Om förslaget ändå genomförs anser vi att

- Bestämmelsen avgränsas så att det rör sig om särskilt allvarlig brottslighet och inte bara allvarlig brottslighet.
- Det ska införas ett rekvisit om varaktighet i definitionen av en kriminell sammanslutning.
- Begreppet "eller annan otillbörlig fördel" bör strykas eller i vart fall ersättas med ett mer avgränsat begrepp som tydligt pekar på den brottslighet som åsyftas.
- Samröre med kriminella sammanslutningar inte ska införas som ett brott.

ALLMÄNNA SYNPUNKTER

Civil Rights Defenders avstyrkte förslaget om att inskränka föreningsfriheten i förhållande till kriminella sammanslutningar i dess helhet i utredningen Några frågor om grundläggande fri- och rättigheter (SOU 2025:2). I huvudsak ansåg vi att åtgärder som vidtas för att bekämpa brottslighet inte får ske på bekostnad av rättssäkerhet och grundläggande fri- och rättigheter, även om brottsbekämpning och att säkerställa trygghet i samhället är viktiga mål för att säkerställa att mänskliga rättigheter åtnjuts. Dessa synpunkter kvarstår.

NÄRMARE OM UTREDNINGENS FÖRSLAG

Civil Rights Defenders anser, liksom vi framförde i vårt yttrande över SOU 2025:2, att utredningen inte har klarlagt att den organiserade brottsligheten är systemhotande eller vad systemhotande innebär. Utredningen hänvisar till SOU 2025:2 och därför vill vi återupprepa vår synpunkt att det är anmärkningsvärt att det underlag som stödjer slutsatsen att "den organiserade brottsligheten är systemhotande" utgörs av regeringens egen skrivelse (Motståndskraft och handlingskraft – en nationell strategi mot organiserad brottslighet, skr. 2023/24:67). Regeringens skrivelser utgör information om hur regeringen ser på en viss fråga eller ett visst politikområde. I skrivelsen saknas källor för slutsatsen att den organiserade brottsligheten är systemhotande, vilket gör det svårt att granska tillförlitligheten av det påståendet.

Överlag innehåller den föreslagna lagstiftningen vaga begrepp som öppnar upp för en godtycklig rättstillämpning som inte hör hemma i en rättsstat. Begrepp som "allvarlig brottslighet" och "otillbörlig fördel" gör det svårt att på förhand avgöra vilken brottslighet som kommer innefattas av straffbestämmelsen. Detsamma gäller i fråga om vad ett deltagande respektive samröre innebär samt när ett sådant är ringa eller med hänsyn till omständigheterna är försvarligt. Vissa av dessa aspekter blir något tydligare genom att man läser utredningen, men det kommer likväl bli oförutsebart för gemene man. Vi menar att de svårigheter som finns vad avser såväl förutsebarhet som tolkning och tillämpning av de föreslagna straffbestämmelserna medför en påtaglig risk för att det kriminaliserade området kommer att kunna utvidgas i mycket stor omfattning. Straffbestämmelserna kan alltså komma att tillämpas på gärningar som inte kan anses straffvärda. För att uppfylla legalitetsprincipens föreskriftskrav bör flera av begreppen vara tydligare definierade direkt i lagtexten. Att det i den föreslagna definitionen av en kriminell sammanslutning inte förekommer något krav

på varaktighet, till skillnad från EU:s kriterier, innebär vidare att lagen kommer vara tillämplig även vid första brottstillfället. Vi instämmer i det som framförs i det särskilda yttrandet om att detta, sett tillsammans med oklarheterna kring hur begränsningsändamålet ska tolkas och vad som menas med "allvarlig brottslighet", gör definitionen mycket vid.

I och med att deltagande och samröre föreslås kriminaliseras i vid mening riskerar utredningens förslag att indirekt inskränka föreningsfriheten. Gränserna för vad som utgör ett straffbart deltagande eller samröre är inte tillräckligt tydligt definierade, och särskilt oroväckande är otydligheterna kring när lagliga och brottsliga verksamheter ska anses klart avskiljbara eller så pass integrerade att sammanslutningen i sin helhet ska komma att betraktas som kriminell. Det riskerar att leda till att begränsningen av föreningsfriheten slår brett och att även oavsiktliga kontakter kan träffas av kriminaliseringen.

Även om bestämmelsen enligt utredningen inte är tänkt att omfatta organisationer som till exempel använder sig av civil olydnad ser vi en risk för att framtida rättsutveckling kan leda till att även sådana organisationer omfattas. Detta har att göra dels med föränderligheten i synen på begreppet allvarlig brottslighet, dels med en förändrad syn på och ökad användning av strängare brottsrubriceringar för civil olydnad. De senaste åren har vi till exempel sett en utveckling där klimataktivister åtalats för sabotage för gärningar som tidigare resulterat i böter. Sabotage har fyra års fängelse i straffskalan och mot bakgrund av utredningens resonemang – att när det gäller kravet på allvarlig brottslighet kan som ett mått eller riktmärke vid bedömningen ingå att det för brottsligheten är föreskrivet fängelse i fyra år eller mer i straffskalan, eller att det är fråga om upprepad brottslighet eller seriebrottslighet – skulle denna typ av civil olydnad kunna definieras som allvarlig brottslighet. Även om Högsta domstolens dom i "Klimatblockaden", B 3626–24, tydliggjorde just frågan om sabotage, så riskerar den bristande förutsebarheten att innebära en avskräckande effekt där personer undviker att engagera sig i föreningar eller i demonstrationer av rädsla för att de skulle omfattas av straffansvar, även om ett visst agerande faktiskt inte skulle utgöra ett brott. Det behövs därför tydligare begränsningar i lagstiftningen för att inte riskera långtgående negativa konsekvenser för föreningsfriheten.

Om förslaget ändå genomförs menar vi, med tanke på att det rör sig om en inskränkning av föreningsfriheten, att det ska avgränsas till att omfatta *särskilt*

allvarlig brottslighet. Detta är särskilt relevant med anledning av att det senaste decenniet har skett höjda straffskalor och nytillkomna kriminaliseringar.

Civil Rights Defenders vill också särskilt betona att förslaget om att samröresbrottet innefattar juridisk rådgivning strider mot grundläggande rättsstatliga principer. Enligt utredningen kan bestämmelsen omfatta i princip all form av rådgivning, förutsatt att informationen bedöms stärka eller understödja den kriminella sammanslutningens allvarliga brottslighet och lämnas med avsikt att den ska användas inom ramen för sammanslutningens brottsliga verksamhet. Detta innebär att även upplysningar om gällande rätt kan omfattas av straffansvar. Det finns också betydande gränsdragningsproblem. Rådgivningen kan ges till personer som själva inte begår brott men som anses ingå i en kriminell sammanslutning. Det krävs inte heller att informationen faktiskt har använts för att begå brott. Denna vidsträckta utformning riskerar att leda till en betydande rättsosäkerhet, då organisationer och advokater kan dra sig för att informera individer om deras rättigheter. Att ha rätt till ett juridiskt ombud och att kunna förutse de rättsliga effekterna av ens handlande är grundläggande i en rättsstat. Undantaget om att det inte ska utgöra brott om handlingen är "ringa eller med hänsyn till omständigheterna är försvarlig" är för vagt för att erbjuda ett tydligt och faktiskt skydd.

Sammantaget anser Civil Rights Defenders att utredningens förslag innebär betydande svårigheter vad avser tolkning, tillämpning och förutsebarhet. Det kriminaliserade området riskerar att bli alltför vidsträckt och mot bakgrund av att straffbestämmelserna tar sikte på associationer och kopplingar snarare än på konkreta gärningar anser vi att förslagen innebär en oproportionerlig inskränkning av föreningsfriheten.

Remissvaret har beretts av Saga Midfjäll.

Stockholm som ovan,

John Stauffer

Chefsjurist